

Karel Klostermann

Ze světa lesních samot

(1891)

Veronika Faktorová

Ústav pro českou literaturu
AV ČR, Praha

Edice Seminář
České knihovnice
Sv. 48

Michal Hořejší
Environmental Humanities
Prague

Semináře a Dílny České knihnice jsou volně ke stažení zde:
<https://www.kniznice.cz/pro-skoly>

Podívejte se také na Supl, naše výuková videa:
<https://ucl.cas.cz/supl/>



Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i. (RVO: 68378068).
Při práci na textu byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uveďte původ — Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní.
Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.cs>

Lektoroval:
Mgr. Martin Tomášek, PhD., Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz,
v Praze roku 2025
jako 48. svazek edice *Seminář České knihnice*.
Redigovala Petra Hesová.
Grafická úprava a sazba Stará škola.
© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2025
Edici *Seminář České knihnice* řídí Robert Kolár.

KAREL KLOSTERMANN: ZE SVĚTA LESNÍCH SAMOT (1891)

Z rozsáhlého díla Karla Klostermanna vyšel v České knižnici spisovatelův první česky psaný román *Ze světa lesních samot* (časopisecky 1891, knižně 1894). Obvyklé literárněhistorické výklady analyzují autorovu prózu v kontextu realistické tvorby konce 19. století, respektive v poslední době akcentují Klostermanna jako česko-německého spisovatele. Tento seminář jej však představí odlišně — coby tvůrce čtenářsky úspěšné populární četby. V závěru nabídneme i možnost, jak lze román číst v současnosti.

KONTEXT

Karel Klostermann je od začátků své literární dráhy až po současnost vnímán jako spisovatel, jenž se věnoval určitému specifickému a atraktivnímu regionu. Tím místem je Šumava. Označení Klostermanna jako „spisovatele“, „romanciera“, či nejobvykleji „básníka Šumavy“ etablovali již autorovi první biografové (o tom Regal 1926: 117), běžně ho však používaly i dobové reklamy inzerující jeho prózy. V prospektu na rok 1910 je dané spojení charakterizováno přímo jako „viněta“ autorových děl, pod níž „budou ona zařazena do dějin literatury“.¹

Tato predikce se v literárněhistorických syntézách skutečně vyplnila. Už Jan Máchal v knize *O českém románu novodobém* soudil, že Klostermann si „pojistil čestné místo v dějinách české beletrie“ právě jako „básník Šumavy a vypravovatel šumavského lidu“ (Máchal 1930: 124). Shodný výklad však kontinuálně nabízejí i současnější publikace, které Klostermanna označují přímo za regionálního autora (Řepková 1993: 729, Janáčková 1998: 360–361). Z hlediska poetiky je autor charakterizován v podstatě až druhotně, jeho sepětí s realistikou, případně naturalistickou poetikou je přitom kontinuálně spíše zpochybňováno nežli upevňováno (tak Aleš Haman [2009: 30], důsledněji Jaroslava Janáčková, která v případě Klostermanna pracovala s pojmem novoromantismus [1998: 359–362; 2012a; 2012b]). Zvlášť příkrý byl k prozaikovu realismu Arne Novák. Podle něj autor patřil k reprezentantům realistické prózy jen „omezeně“, a se zjevným despektem jej označil za „konvenčního povídkáře šumavských hvozdů a jejich obyvatel“, který se ocitl zcela v područí svého výhradního nakladatele J. R. Vilímka (Novák 1936–1939: 768, 787–788).

Arne Novák tu narážel na jednu ze stěžejních charakteristik tvorby Karla Klostermanna, která vystihuje, jak byl autor vnímán dobovými čtenáři i kritiky. Byl pro ně totiž především autorem hojně čtené prózy. Popularita Karla Klostermanna přitom nevycházela jen z přitažlivosti zvolených látek a líčeného prostředí. Podporovaly ji i promyšlené strategie autora nakladatele, sahající od grafické úpravy knihy po různé ryze marketingové postupy.

1 Archiv města Plzně (AMP), Pozůstalost Karla Klostermanna (PKK), 4752, 51/53.

Vilímek byl v oblasti knižní reklamy, pro niž hledal nejrozmanitější, často i velmi svérázné formy (srov. Faktorová–Hořejší 2023: 107–117), průkopníkem. Právě v případě Klostermanna byla jeho propagace robustní, cílená i soustavná a zjevně se vyplácela. V dopise zaslaném notáři, jenž měl v roce 1923 na starosti vypořádání spisovatelovy pozůstalosti, sám uvádí: „Ohledně Klostermanna jsem podnikl velikou akci s pronikavou a nákladnou reklamou a setkal se s tím potěšujícím výsledkem, že nezůstalo snad jediné veřejné či soukromé knihovny, která by se nebyla Klostermannovými spisy doplnila.“²

Vilímek se coby moderní knižní podnikatel orientoval na profit a kontinuálně rostoucí prosperitu své firmy. Z toho důvodu usiloval o „oslovení maximálního počtu spotřebitelů“ (Horák 2005: 19). V případě Klostermanna měly vydané knihy aspirovat na bestseller, nebo alespoň co nejvíce atakovat čtenářův zájem a vyvolat v něm touhu po další knize. V této své snaze „vyrábět bestsellery“ našel Vilímek v Klostermannovi dobrého partnera. Daný výraz sice ani jeden z nich přímo nepoužíval, v jejich vzájemné korespondenci se však opakovaně vyskytuje obrat, jenž vystihuje prakticky totéž: slovní spojení „udělat šrum“. „A já počítám s určitostí, že na podzim začneme Váš nový román, se kterým bychom mohli udělat pořádný šrum [a] získat hodně abonentů,“³ píše Vilímek v roce 1910 spisovateli, který o tři roky později podobně referuje o nově chystaném románu své manželce Betty: „Suplent už vychází [...] Kniha bude dělat velký šrum, o tom nelze pochybovat“ (Kaiserová–Martinovský 1995: 217–218).

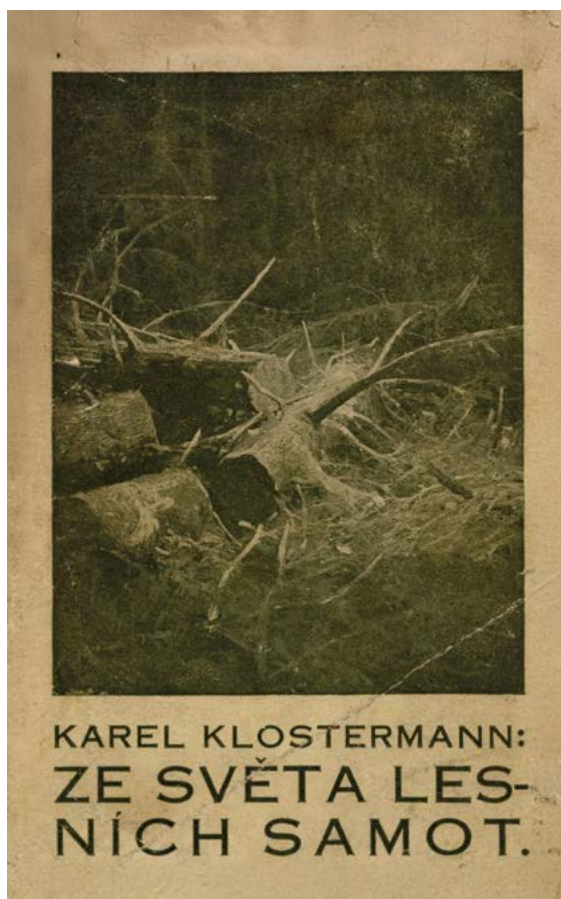
Vzájemný soulad mezi nakladatelem a spisovatelem vedl k tomu, že se Klostermann stal jedním z kmenových a současně i nejproduktivnějších autorů nakladatelství. Jeho tvorba u Vilímka vycházela od roku 1894 s železnou pravidelností — dá se říct „co rok, to kniha“, nejlépe i dvě naráz. K soustavné produkci Vilímek Klostermanna doslova nutil, v dopisech jej tvrdošíjně žádal o nové rukopisy, o dodržení termínů dohodnuté práce, posílal mu i různé instrukce k tomu, jak zvýšit atraktivitu vznikající knihy (požadoval kupříkladu přitažlivější názvy, krácení textů apod.). Těmto svým výzvám říkal „přátelská kázáníčka“ či „exekuce“. Sám spisovatel Vilímkův tlak vnímal poměrně intenzivně, a mnohdy si na něj stěžoval, zvláště své manželce: „Fanaticky pracuji, ježto Vilímek už dvakrát do mě bušil. Ustrneš nade mnou, až uvidíš, co jsem toho napsal za krátký poměrně čas“ (tamtéž: 144). V důsledku se mu však nebránil — stejně jako Vilímek neměl zábrany pojímat knihu jako zboží. Klostermannovu tvorbu vznikající v součinnosti s nakladatelem lze tak z perspektivy její produkce označit za názorný a typický doklad komodifikace literatury, která s koncem 19. století již plně vstupuje do prostoru konzumerismu a kulturního průmyslu (viz Paine 2019 na různých příkladech evropské literatury dané doby).

Román *Ze světa lesních samot* Klostermann prvně nabídl v nakladatelství Jana Otty, byl však odmítnut. Šanci na knižní publikaci mu — na přímlovu historika Antonína Rezka — poskytl až J. R. Vilímek (Regal 1926: 92). U něho nicméně spisovatel v roce 1893 jako své první dílo vydal román jiný — *V ráji šumavském*, a to v nákladné grafické úpravě s takřka šedesáti ilustracemi bratrů Karla a Adolfa Liebscherových. Kniha *Ze světa lesních samot* vyšla o rok později, její grafická výbava byla ovšem již méně exkluzivní.

2 Dopis J. R. Vilímka notáři, AMP, PKK 21626, 226/230, 30. 11. 1923.

3 J. R. Vilímek Karlu Klostermannovi, AMP, PKK 21468, 226/72, 18. 1. 1910.

Obr. 1



Vilímkův zájem vydat Klostermanna mohl být vedle Rezkovy přímluvy motivován i autorovým časopiseckým úspěchem. Spisovatel již od poloviny osmdesátých let publikoval řadu povídek a fejetonů v pražském týdeníku *Politik* a některé texty posléze spojil v knižní publikaci vydanou vlastním nákladem (jako *Böhmerwald-skizzen*, 1890). Rok nato mu nabídl spolupráci redaktor *Osvěty* Václav Vlček a Klostermann, jenž byl schopný psát česky i německy, se nechal přesvědčit k uveřejnění povídky *Rychtářův syn*. Text zaujal, a Vlček si vzápětí vyžádal otištění dalšího příspěvku, románu *Ze světa lesních samot*, který se stal čtenářským hitem a dočkal se i uznání České akademie pro vědy, umění a slovesnost — získal jednu ze třetích cen, překvapivě v oboru povídka (OBR. 1).⁴ Klostermannovu schopnost oslovit velké množství čtenářů oba šumavské romány vydané Vilímkem pak již jen potvrdily.

Dílčí akademické ocenění a obliba u čtenářů však neznamenaly, že by Klostermann uspěl u kritiky. Spisovatel měl slovy jednoho ze svých prvních biografů celoživotně „s kritikou nemalé potíže“, stejně jako „kritika s ním“ (Regal 1926: 98, o tom rovněž Janáčková 2009, Haman 2009), a tento nerovný střet započal již svými prvními romány. Leitmotivem tu přitom byla autorova „neuměleckost“ a přílišná orientace na čtenáře. Výčitky přesně shrnuje lakonické hodnocení Antonína Procházky, podle něhož se Klostermannova díla vyznačují „hojnost[í] všeho, co mají rádi drazí čtenářové a spanilé, dobrotivé čtenářky, avšak šeredn[ou] pouš[tí] co do umění“ (Procházka 1901–1902: 301).

4 Dopis České akademie pro vědy, umění a slovesnost Karlu Klostermannovi o udělení ceny, AMP, PKK 4614, 50/13.

Román *Ze světa lesních samot* tedy provázely jak chvály, tak poměrně silné odsudky. Zvláště kritický byl Jindřich Vodák hned ve dvou krátce po sobě následujících recenzích. Román v nich označil za produkt autorovy touhy po úspěchu a zcela zpochybnil umělecký rozměr díla. Podle recenzenta „špatně chápaný“ naturalismus a realismus vřazuje Klostermanna mezi „literární diletanty“, jejichž umělecký zájem ustrnul „na příhodách více méně rozčilujících, jež připomínají senzační výjevy tzv. krváků“, a takto si dopomáhají „k lacinému renomé“ (Vodák 1895b: 139 a 140). Autor přitom podle Vodáka nedokáže postihnout ani krásy šumavské přírody (sic!), ani podat věrný či psychologicky zajímavý obraz místního lidu — kritik jej dokonce přímo osočuje, že pro šumavské obyvatele nemá žádný cit a že mu k srdci přirostl snad jen v knize adorovaný kníže Schwarzenberg, a i to jen ze zjištěnosti. Současně spisovateli vyčítá, že chce vyhovět nakladateli: „Myslím však, že zvláštní divoká scénérie, příšerné a senzační příhody s pytláky, rozčilující výjevy náhlých neštěstí, jimž padá lidský život za oběť, přírodní láska párku pürstlinkského [...] opatří jistě p. Klostermannovi dost vděčného čtenářstva. A co může být nakladateli milejšího?“ (Vodák 1895a: 112).

Jindřich Vodák, stejně jako jiní doboví recenzenti, jednoduše odmítal literaturu, která měla čistě zábavný, rekreační účel, a tím dokázala oslovovat (z pohledu kritiků spíše otupovat) masy čtenářů. Z dnešního pohledu a hodnotového zázemí však lze Klostermanna v tomto kontextu vnímat zcela neutrálně — jako jednoho z průkopníků moderní populární četby, a to nikoliv té nejpokleslejší, ale naopak kultivované (umělecké pozadí, z něhož dílo vyrůstá, je ve Vodákově recenzi ostatně jasně detekováno). Dokladů toho, že román *Ze světa lesních samot* splňuje parametry populárního čtiva, je nicméně více. Kromě zmíněné kritické reflexe, jež ho takto kontextualizuje, jsou to i vlastní literární postupy a prostředky díla (viz dále) a v neposlední řadě i způsob jeho distribuce. Ta — jak je pro populární literaturu příznačné — měla sériovou i seriálovou podobu: v případě románu *Ze světa lesních samot* prvotní časopisecký otisk na pokračování následovala různorodá knižní publikace v pevné vazbě i v sešitech, text paralelně vyšel i v jiném jazyce a také mimo území Čech (konkrétně v krajanském tisku *Osvěta americká*).

LITERÁRNÍ DRUH A ŽÁNŘ

Interpretujeme-li Klostermannovu tvorbu v kontextu populární četby, lze se ptát, jakému jejímu druhu stojí nejbližší. Do pozoruhodných souvislostí nás přitom zvláště uvádí vlajková loď Vilímkovy produkce, jíž byla dobrodružná literatura, zažívající právě v Klostermannově době strmý vzestup. V Čechách se do oběhu dostávala čtenářsky úspěšná díla Karla Maye, Jamese Fenimora Coopera či později Jacka Londona. Repertoár Vilímkova nakladatelství tyto autory zahrnul v celé sérii překladů. May je vydáván od počátku osmdesátých let, první Cooperovo dílo vychází roku 1895, Londonovy povídky od desátých let 20. století. Vilímek mimoto produkoval i knihy Julesa Verna a A. C. Doylea.

Klostermann pro své prózy objevil lokaci, která se v jeho podání velmi podobala atraktivním dějištím světové dobrodružné literatury. Šumava coby příhraniční, málo známé území mimo civilizaci s divokou přírodní scénérií mohla dobře evokovat vzdálený Yukon nebo Klondike. Tento prostor byl přitom u Klostermanna stejně jako v exotických destinacích knih odvahy a dobrodružství zabydlen „podivnými existencemi“ — hajnými, dřevaři, pytláky či



Obr. 2

zloději dobytka a čtenář se spolu s nimi mohl stát účastníkem mnoha napínavých a senzačních příhod. Motivických paralel mezi Klostermannovou prózou a dobrodružnou literaturou si povšimli i někteří badatelé, na prvním místě Jaroslava Janáčkova (1985), okrajově i Václav Maidl, jenž v jedné ze svých studií poznamenává: „Ne nadarmo připomíná obléhání myslivny pytláky v románě Ze světa lesních samot přepadení farmy v některé z indiánek Klostermannova současníka Karla Maye“ (Maidl 2008: 231).

Ač Klostermann svou prózu jako dobrodružnou literaturu explicitně nekoncepcoval (resp. pro to nemáme přímé doklady), byl tak rozhodně nabízen i čten. Vilímek jej inzeroval v blízkosti titulů četby daného typu (OBR. 2) a v anotacích jej představoval jako autora příběhů z míst vichřic, sněhových vánic, „zrádných bažin“ a „lesních spoust“, mezi nimiž se tu a tam „jako ostrovní výspa v širém oceánu“ zjevují „osamělé myslivny“.⁵ Ilustrace nebo obálky Klostermannových knih často akcentovaly dobrodružnost, napětí a exotičnost, zobrazovaly šumavskou divočinu a v ní běsnící živly, a také ty, kteří s touto nehostinnou pustinou podstupují zápas na život a na smrt. Čtenáři spisovatele evidentně vnímali zcela ve shodě s nakladatelskou strategií. A to jak běžní konzumenti, kteří Klostermanna v dopise nezřídka přesvědčovali, že jeho knihy předčí „exotické plody“⁶ zahraniční prózy, tak poučení kritici

5 Spisy Karla Klostermanna, reklamní prospekt, AMP, PKK 4752, 51/53.

6 Dopis Karlu Klostermannovi od citelů z Řečice, AMP, PKK 4996, 53/124.

posuzující autorovu románovou tvorbu jako příklad „senzačních [románových] krváků“ plných „nejdrastičtějších a nejprázdnějších efektů, neočekávaných rvaček, neštěstí, sebevražd, hrůz bloudění pralesem ap., jimiž co nejhojněji děj [...] proložen, aby čtenář [...] neodložil knihy po přečtení prvních čtyřiceti stránek“ (Karásek ze Lvovic 1893: 239).

KOMPOZICE DÍLA

Román *Ze světa lesních samot* je členěn do celkem šestnácti kapitol. První je prologem k celému příběhu, uvádí na scénu dvě klíčové postavy — revírníka Kořána a hajného Vavrucha, a především pak široce představuje prostor, v němž se odehraje jejich příběh. Poslední kapitola je epilogem. Vrací se k proběhlým událostem s odstupem tří let a ukazuje, jak se mezitím Šumava fatálně změnila. Román totiž začíná těsně před (přírodní) událostí, která skutečně proběhla a která ve své době byla i publicisticky, zčásti i literárně tematizována. Je jí mohutná vichřice a následná kůrovcová gradace z přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století, která z perspektivy autora rozvrátila původní, „starou“ podobu Šumavy. Románový příběh graduje právě s touto událostí. Jednotlivé dějové epizody jsou kompozičně spjaty s proměnou ročních dob a atmosférických podmínek (děj kromě fatální vichřice posouvají i méně destruktivní zimní vánice a vydatné lijáky, podzimní plískanice či letní bouře).

TÉMAT A MOTIVY

Román se důsledně soustřeďuje k rozvíjení napínavých dějových zápletek a líčení prostoru. Od jeho zvláštní povahy je pak obvykle odvozováno i téma románu, jehož základem má být „zápas člověka s přírodou“ (např. Vaněk 1999: 263–264). Tento zápas má však hlubší podstatu i východisko. Klíčovým motivem, jak naznačuje již titul románu, je zde totiž samota. Ta se v textu projevuje na různých úrovních a v různých kontextech. Lesní samotu můžeme vnímat nejen ve starém významu pustiny či divočiny, ale také ve významu odloučenosti a nemožnosti navázat kontakt. Samota je podstatou šumavského lesa, který takřka nehostí jiný než rostlinný život, samota je však také základním rysem života místních obyvatel, kteří nemohou dosáhnout „světa“ mimo Šumavu a ani sebe navzájem. Práce, podnebí i nedostatek cest způsobují, že místní obyvatelé žijí a umírají v izolaci nejen vnější, ale i vnitřní. Působí tak bez nadsázky jako „first people“, domorodci Dálného severu, odsouzení přicházející budoucností k zániku: „Předpotopní? Třeba, ale my jsme tu vůbec předpotopní; na nás ještě musí přijít katastrofa.“ Ani nepomyslel, jakou děl pravdu. Ba, přišla katastrofa jako potopa na kraje tyto a zvrátila starodávnou, velebnou tvářnost jejich, zvrátila lid i podmínky jejich života, zdroje blahobytu jejich zasypala...“ (Klostermann 1999: 61).

Motiv náhlého zániku prohlubuje všechny významy Klostermannovy samoty a zároveň jí uděluje až osudový rozměr. Závěrečná vichřice, která definitivně zpřetrhá a ukončí trvání nejen (pra)lesa, ale i celé lokální kultury, nese roli katastrofického katalyzátoru, který čtenáři dovolí propuknout v žal nad koncem starých časů: viz často citovaná závěrečná pasáž románu, jíž vypravěč razantně vstupuje do epilogu svého příběhu a zaujímá k němu emocionální

postoj: „Ale moje Šumava, ta stará Šumava, jak bývala, ta nežije více, a komu tam býti, těžko dost je mu zápasiti. Ty stará Šumavo, ty má kolébko! Tvé hvězdy lehly, nikdy více v staré slávě nevstanou“ (Klostermann 1999: 257).

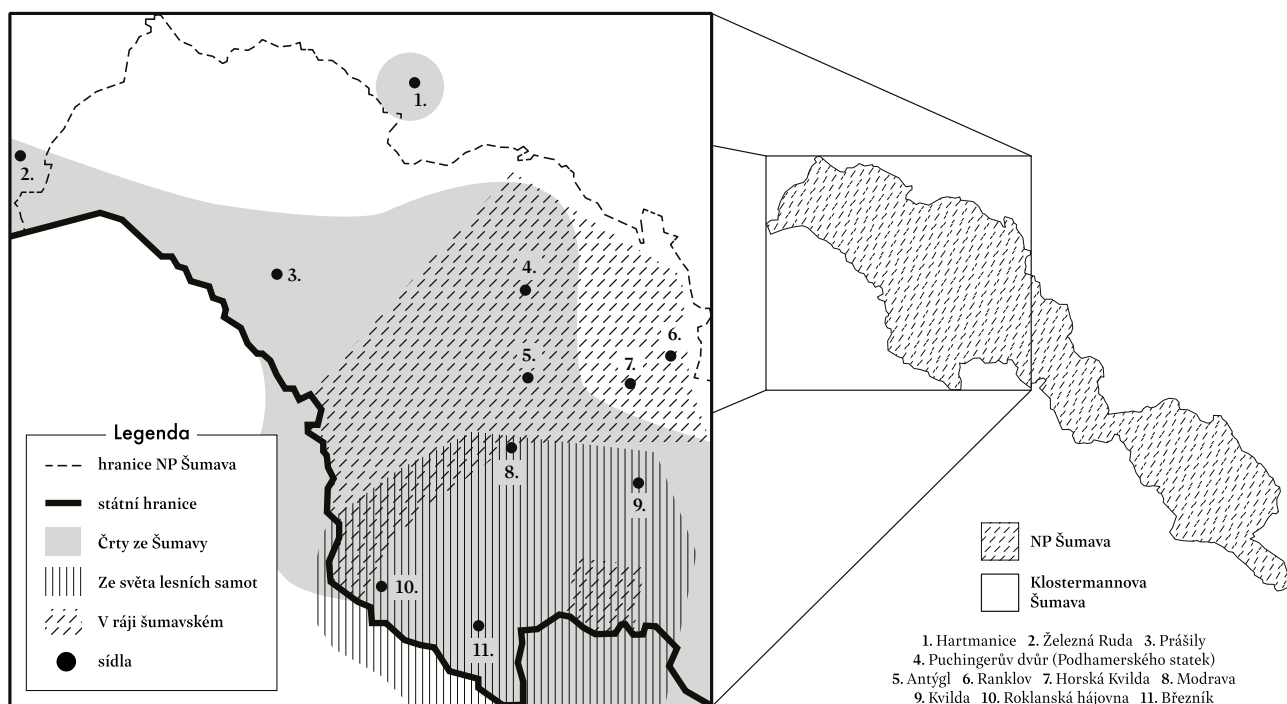
Je přitom pozoruhodné, že právě tento motiv náhle přetrženého trvání postavil Karla Klostermanna a jeho texty do pozice nositele svědectví o minulosti celého pohoří. Emočně exponovaný příběh definitivního zániku místní přírody umožnil operovat s pojmem „stará Šumava“ coby označením něčeho přirozeného a zároveň uplynulého. V tomto významu zůstal ve vztahu k Šumavě funkční až do současnosti a stal se především dobrým nástrojem, jehož prostřednictvím se Češi mohou vztahovat k rozlehlé oblasti, na jejíž historii participovali jen sporadicky. Motiv zániku Šumavy tak hraje roli pevného bodu konstrukce české kolektivní paměti daného místa. „Klostermannova Šumava“ dodnes zůstává nejčastěji synonymem Šumavy „staré“.

ČAS

Základní časovou událostí, s níž román pracuje, je přerýv odvěké kontinuity v podobě fatálního zlomu, jímž je velká vichřice explicitně datovaná říjnem 1870. Vichřice přitom přináší do odvěkého bezčasí čas, který je symptomem rozpadu původního řádu. Příchod protagonisty Kořána je sice datován vágním letopočtem 186*, jeho odchod se však děje už v konkrétním a univerzálním (lidském) čase, nikoliv ve „věčném“ trvání přírody. Kořán přichází do času přírody, odchází v čas kultury. Román se odehrává v krátkém čase přechodu, v době rozpadu starého řádu, přičemž vyprávěcí strategie tento rozpad už od prvních odstavců předznamenává: vševědoucí vypravěč hned na počátku románu prozrazuje: „Stojí před tebou Luzný [...] nehybně, věčně mlčí, jako by truchlil nad změnami posledních desíletí“ (Klostermann 1999: 7). Vypravěč zde promlouvá v roli spisovatele a z odstupu několika dekád. Zlom v časovosti je tak navíc podáván jako objektivní fakt. Práce s časovými perspektivami proto nejenže ztotožňuje vypravěče a autora, ale především podtrhuje roli Karla Klostermanna coby autority, která zachycuje skutečné události šumavské historie.

PROSTOR

Klostermann své příběhy umístil do nevelké části centrální Šumavy, do oblasti v okolí řeky Vydry a k hranicím s Bavorskem (OBR. 3). Čtenářům přitom nabídl zcela specifický literární obraz místa, jenž do té doby neměl v českojazyčné literatuře paralelu. Zhruba do sedmdesátých let 19. století byla Šumava tematizována jen sporadicky (přehledně Tomášek 2010), zájem o ni se zvýšil až později. Pohoří bylo nadto obvykle spojeno s projekcí idylické a ideální krajiny alpského typu a uchopováno v nacionálních významech, konkrétně jako poslední výspa národního prostoru, hranice české vlasti, kde přírodní prvky, hory a les, tvoří odpradávná přirozenou bariéru proti vnějšímu nepříteli (Maur 2006: 37–41). V německy psané literatuře se s paralelou ke Klostermannovi setkáme již o několik desítek let dříve, v jistém ohledu u Adalberta Stiftera, mnohem podstatněji v dnes již pozapomenutých šumavských průvodcích a cestopisech (například Karla Paschera nebo Ferdinanda Hochstettera).

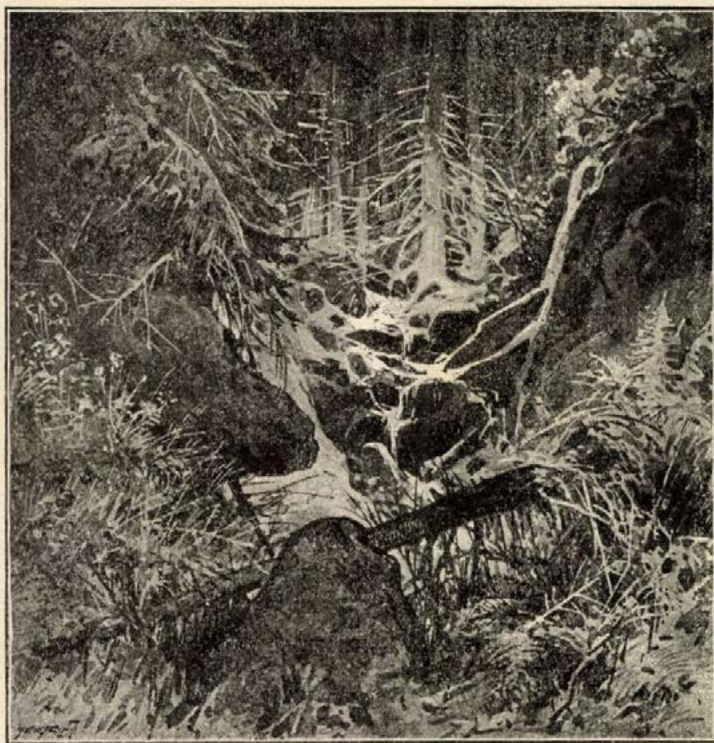


Obr. 3

Klostermann oproti svým předchůdcům přenesl pozornost od krajiny výlučně k přírodě, zavedl čtenáře doprostřed lesa. Prostor románu *Ze světa lesních samot* neposkytuje žádný výhled ani rozhled, není zde žádná, byť jen minimální kompozice, na které by mohl ulpět zrak pozorovatele a bavit se souladem barev a tvarů. Všude jen „les, nic než les, kamkoli zrak se obrát[í]“ (Klostermann 1999: 156).

Les má přitom v díle různé podoby — nejčastěji je ale neprostupným místem vzrostlých stromů, vývratů, bujného podrostu i nebezpečných mokřadů. Klostermannův les je málokdy půvabný, působí spíše melancholicky, tísnivě, hrůzně, či přímo odpudivě. A především je nebezpečný: řadí v něm přírodní živly, vichřice, vánice, sněhové bouře apod.: „Na protějším břehu divný vypínal se les: všecka země pokryta práchnivějícími, zpuchřelými kmeny, zeleným mechem, vřesem i drobnými stromky; v dosti značných mezerách tu jeden smrk velíkán, tam druhý, onde třetí; úžasný byl objem, mechem pokryt peň a dlouhými, řasnatými lišejníky větve i ratolesti; vůkol menší dorost, slabý, zakrsalý, větve přeražené, vrcholy od jednoho k druhému plazícími se lišejníky jako spoutané; zde onde kmen vši kůry prostý, bez vrcholu, hluboko ve skále zakořeněn, ač přímo stojící, přece příšerná mrtvola; vedle něho rozložitě kořání stromu vichřicí ze země vyrvaného, se vši prstí i s mohutnými kameny, jež viseti zůstaly; mezi vším tím drastickým porostem [...] černé tůně, temnorudé kaluže... Hajný ukázal prstem: „Prales““ (tamtéž: 28).

Klostermannův les, jak je z ukázky zřejmé, je často přímo definován jako prales. Šumava tím nabývá podoby odvěké, monumentální divočiny, která vyvolává estetický zájem a současně i zneklidňuje. V první řadě je totiž naprostým protikladem civilizace: „U nás je les, a nikoli svět“ (tamtéž: 17), dosvědčuje hajnému Vavruchovi v románu *Ze světa lesních samot* jeden z dřevařů. V druhém plánu je pak prales i čímisi odvěkým, chrámem původní přírody, jenž však spěje k svému zániku: „Ve vyšších vrstvách vzduchu patrně vál vítr od západu, blíže zemi však mrtvý vládl klid. Časně ráno vyšli dřevorubci, hluchý les je pojal ve svůj klín.



.. dál na levo nekonečný prales... (Str. 14.)

Smrky i listů svých zbavené buky stály jako sloupy chrámové; žádný šelest, žádný šum, ticho jako v hrobě“ (tamtéž: 239).

Takto pojatý prostor poskytl Klostermannovi nejen dobré zázemí pro vyprávění napínavých a dramatických příběhů, jeho prostřednictvím současně dovedně vytrhoval čtenáře ze všednosti a umisťoval je do světa zcela zvláštního, odlehlého obvyklé zkušenosti. Klostermannovi čtenáři se rekrutovali převážně z městských vrstev, které na konci 19. století začaly stále podstatněji odlišovat dobu pracovního výkonu a rekreace. Klostermann jim prostřednictvím svého pojetí Šumavy nabídl přitažlivý a snadný únik od povinnosti k zábavě. Čtenářský zájem se přitom spojil s konkrétní, masově se šířící náplní volného času, jíž byl pobyt v přírodě, přičemž jedním z nejoblíbenějších turistických cílů se stala právě Šumava. Klostermann ji svými díly nejen popularizoval, ale jeho zásluhou se pohled na místní mokřady, spleti tlejících kořenů, neprostupné lesy a neprůchodné houštiny stal pohledem atraktivním a esteticky akceptovatelným (OBR. 4).

VYPRAVĚČ

Narativní způsob románu *Ze světa lesních samot* typologicky odpovídá realistické literatuře druhé poloviny 19. století, v textu dominuje rétorický vševědoucí vypravěč (Jedličková 2022: 67, 440 či 454). Ovládá své postavy, určuje tok děje, je velmi aktivní — příběh často komentuje zvnějšku, stylizuje se do role znalce prostředí, citově se angažuje ve vypjatých momentech



vyprávění (viz závěr románu). Typické je pro něj navazování intenzivního kontaktu se čtenářem, a to jak prostřednictvím klasické formule („laskavý čtenář snad se pamatuje, že vypravoval jsem mu o kraji tom, když jsem Vavrucha doprovázel na výpravě jeho proti skotákům, kteří překročovali s dobyt看 svým české pomezí“, Klostermann 1999: 197), tak přímým oslovením („Víří větry, valí se chumelice, kterým lidská síla neodolá. Představ si, drahý čtenáři, jaký to život!“, tamtéž: 14). Vypravěčův výrazný ohled na čtenáře podporuje i narace, která je vedena z časové perspektivy, kdy je vypravěč současníkem čtenáře a společně s ním se ohlíží do minulosti, společně se vrací k událostem, které se staly zhruba před třiceti lety.

Komunikace se čtenářem přitom není v Klostermannově případě jen určitou narativní technikou. Lze ji chápat i jako jistou autorskou strategii, jejímž prostřednictvím si spisovatel budoval renomé úspěšného a oblíbeného prozaika. Dochovaná korespondence přesvědčivě dokládá, že si cíleně pěstoval těsný vztah se čtenáři, intenzivně s nimi komunikoval. Dostával od nich řadu dopisů s prosbami o fotografii s podpisem, s žádostmi o besedu či s různými nabídkami, například členství v místních spolcích, a na dopisy i žádosti aktivně odpovídal. Styky s ním navazoval zejména Klub českých turistů (OBR. 5), Sokol nebo různé sportovní organizace. Spisovatel kolem sebe utvářel v podstatě čtenářský „fanklub“.

POSTAVY

Pojetí postav významově utváří klíčový aspekt Klostermannova románu, jímž je protiklad divoké přírody a civilizace, který je v textu vyexponován motivem fatální vichřice natrvalo vyvracející „původní“ Šumavu. Základní schéma, zřetelně odlišující postavy hlavní — revírník Kořán, adjunkt Svijanský, hajný Vavruch, pytlák Luizl a Vavruchova dcera Katy — a vedlejší, mezi nimiž figuruje především služka Nany, revírník Malý, Bártovec, Zdenička a mladý kníže Schwarzenberg, se nabízí interpretovat podle jejich poměru k prezentovanému prostoru. Ve vztahu k Šumavě jsou postavy buď domácí, nebo příchozí.

Kořán je aktérem, který na Šumavu přichází zvenčí. Tuto jeho pozici nastoluje hned první věta románu: „Bůhví jaký osud zanesl revírníka Kořána roku 186* do Pürstlinku“ (Klostermann 1999: 7). Podobně jako Kořán se v příhraničním revíru ocitají i adjunkt Svijanský, a konečně i Kořánova nevěsta a posléze manželka Zdenička. Příchod na Šumavu je i pro ně životním a kulturním předělem. Usedlé postavy, jako je Vavruch, Malý nebo „Bavorák“ Luizl, nemají na rozdíl od svých příchozích protějšků žádnou historii. Jako by v místě byly odnepaměti, stejně jako šumavské lesy. A jako lesy, které Klostermann nevykresluje coby prostor života, ale spíše smrti (Faktorová–Hořejší 2024: 71), jsou vystaveny extrémním podmínkám, jež však stejně jako příroda zvládají. To ostře kontrastuje s pojetím postav příchozích, které jsou určovány právě neschopností, ba nemožností snést místní nehostinné podmínky, odloučení a překvapivě i protipól dramatickosti prostoru — nudu, jež nastává zvláště během zimních měsíců: „Pak nastal rej vloček, mlha, tma i nuda, nuda tím horší, úmornější, že i když přituhlo, když mráz cesty upravil, nebylo lze pomýšlet na obvyklé práce dřevařské, ježto nescíslné záseky zamezovaly přístup do lesa. Jaká nálada opanovala v myslivně, netěžko sobě představit. Revírník byl zdrcen; paní Zdeničku opustilo téměř úplně spaní“ (Klostermann 1999: 245–246). Příchozí ze světa dole, pod horami, tj. z civilizace, ve zkouškách a před nástrahami šumavské divočiny na rozdíl od místních neobstojí. Kořán, Zdenička i Svijanský opouštějí Šumavu spolu s fatálním rozvratem lesa.

Koncept románových postav lze přitom interpretovat nejen z obvyklé antropocentrické perspektivy, nýbrž i z perspektivy biocentrické, pro niž je člověk jen jedním druhem mezi mnohými. Klostermannův les je výsostným prostorem vegetace, kde kromě srnců, tetřevů a dobytka takřka nic dalšího nežije — nejsou však součástí březnického ekosystému i lidé — místní lesáci, hajní, pytláci? V logice románu je přitom nemožné stát se součástí březnického biotopu sekundárně — ekologická nika je totiž už obsazena usedlými jedinci. V kontextu tohoto výkladového schématu může pak být závěrečná „environmentální katastrofa“ vykreslena nejen jako důsledek bezprecedentního přírodního jevu nebo jakési danosti, ale také jako nutné vyústění postupného rozpadu původního (a ahistorického) soužití lesa a člověka: tlak technologií i nové etiky, již nejlépe reprezentuje právě Kořán, je činitelem, který nakonec bortí jak samotný les, tak sociální vztahy a poměry. Závěr románu proto příznačně ukazuje Kořána i Svijanského v pozici lidí zasažených monumentálním rozpadem estetické identity prostoru, kteří však odtud mohou odejít, a vedle toho Vavrucha s Malým, kteří spolu s lesem odcházejí nadobro. Čteme-li román takto, vyjeví se nám až nečekaně zřetelná spojnice mezi Klostermannovým textem, který dnes často nazýváme jen jako dokument dobových jevů (viz níže), a například dílem Jacka Londona a tradicí severoamerické „dobrodružné“ prózy vůbec. Klostermann podobně jako London striktně dělí postavy na divoké, jež stojí a padají se světem, s nímž nemohou než zápolit, a na příchozí, které během své návštěvy někde „na hranici“ procházejí katarzí. Hlavním aktérem tak de facto není žádná z postav, ale sama příroda, respektive biotop.

JAZYK, STYL

Jazyk románu *Ze světa lesních samot* vykazuje poměrně složitou syntaktickou výstavbu: autor vytváří dlouhá souvětí členěná středníky, dvojtečkami, často používá přechodníkové konstrukce, plusquamperfekta, hromadí a duplikuje adjektiva. Bez ostrých přechodů mísí



... Rokle pod Fucherskou plání podobala se peceinému jícnu — samý kouř a plamen ... (Str. 438.)

Původní reprodukce dle akvarelu Karla Liebschera.

Obr. 6

knižní a hovorový jazyk. Často se objevují floskule, stylizované opisy (např. „Drakeův dar“ namísto brambory) či dekorativní odkazy na nejasné pretexty, které působí ve vztahu k líčenému prostředí i postavám až nepatříčně. Dokladem je například úvodní charakteristika revírníka Kořána: „Věru, ač mu bylo přes čtyřicet let, ač tu i tam stříbrná nitka v husté tkáni vlasů i vousů prokvétala, dle mého soudu revírník Kořán musel býti ideálem všech ženských. Herakles míval více štěstí nežli Foibos Apollon“ (Klostermann 1999: 8). Dobová, vůči Klostermannovi negativně zaměřená kritika na jazykovou úroveň románu upozorňovala a vnímala ji jako doklad autorovy neuměleckosti: „jeho sloh [...] jest uměle dělán a dá se přirovnati k operám, jež si osvojily fakturu a melodie různých vzorců beze zřetele ke smyslu textu“ (Vodák 1895b: 140).

Paradoxně však ani dnes nelze říci, že by román *Ze světa lesních samot* nebyl přes tyto své jazykové charakteristiky čtivý. Je to především zásluhou autorovy koncepce prostoru, která je založena na líčení působivých interiérů divoké a nespoutané přírody a jejích procesů. I tento aspekt ostatně dobová kritika registrovala: „V prvním svém románu *Ze světa lesních samot* stál Klostermann nejvýše [...] mohutná scenérie šumavské přírody nás uchvátila tak, že jsme ani nepozorovali, jak primitivně a vlastně neumělecky [...] ji autor reprodukuje“ (Bazarov 1898: 234).

Z literárně-jazykového hlediska jsou pozoruhodné i určité výrazy prostupující textem, které dotvářejí charakteristiku prostoru coby exotického místa napínavých příběhů: Šumava má podobu „strašných divočin“, „liduprázdné pustiny“ či „(pra)lesních samot a tišin“, evokuje dokonce konkrétní cizokrajné lokality (příkladně „končiny Dinárského krasu“, „nivy groenlandské“, Klostermann 1999: 52), místní obyvatelé jsou mimoto označováni jako zále-sáci, divoši, honci, skotokradové, v závěru se jedna z postav stane pronásledovaným psan-cem. V posledku nechybí ani indiáni — hajného nemilosrdný hon na pytláky uvozuje věta: „Vavruch byl trpěliv jako indián; vydržel na číhané třeba celou noc“ (tamtéž: 125).

SOUČASNÉ ČTENÍ ROMÁNU

Reference ke Karlu Klostermannovi dnes tvoří podstatný prvek identity Šumavy. Po spisova-teli je pojmenována chata na Modravě, most přes Vydru, naučná stezka. Jeho dílo je citováno na informačních cedulích národního parku, na nichž je autor stejně jako v rozmanitých pub-licistických či popularizujících textech zmiňován coby autorita garantující a dokumentující minulou podobu prostoru.

Klostermannova role dokumentaristy původní tvářnosti „staré Šumavy“ je obecně sdí-lená a překvapivě pronikla dokonce i do sporu o správu národního parku. Autorem a jeho dílem se přitom opakovaně zaštiťovali nejen zastánci nerušeného průběhu přírodních pro-cesů, ale také zastánci plošných zásahů proti kůrovci, exponovaným zdrojem i oporou jejich argumentace se přitom stal sugestivní obraz katastrofální vichřice (Hořejší 2022). Kloster-mann však nebyl objektivním pozorovatelem ani znalcem přírodních procesů, ale úspěšným autorem spotřební literatury, dokládat jím proto v jakémkoliv zájmu „původní a přirozenou“ minulost šumavské přírody je nelegitimní.

Dnešní doba přitom nabízí další čtení Klostermannova románu. Lze k němu totiž přistu-povat jako k manifestu environmentálního přístupu k přírodě, jako k textu, který narušuje kult krajiny a předznamenává koncept environmentu — lesa coby prostoru dynamických přírodních procesů. A to paradoxně přesto, že Klostermann podstatu těchto procesů v hor-ských smrčinách nechápal, respektive nedokázal přijmout plošný rozpad způsobený větrem a kůrovcem jako nutnou podmínku trvání samotného ekosystému (srov. Svoboda 2012). Jeho expozice environmentu, tj. z podstaty biocentrické psaní, je však něčím, co má potenciál re-zonovat především v kontextu probíhající klimatické a biodiverzitní krize a v kontextu žalu, který tyto děje způsobují ve veřejnosti. Román *Ze světa lesních samot* je ve svých dílčích aspek-tech textem, který klade zásadní otázky poměru člověka a přírody i samotné závislosti pojmu příroda na kategoriích přirozenosti či původnosti (OBR. 6).

LITERATURA

Bazarov [Kadlec, Jan]

1898 „Karel Klostermann. Hostinný dům“, *Česká revue* 2, č. 2, s. 233–234

Faktorová, Veronika — Hořejší, Michal

2023 *Karel Klostermann a zrod Šumavy* (České Budějovice: Nakladatelství Jihočeské univerzity)

2024 „Od krajiny k environmentu.

Klostermannův svět lesních samot — smrt a trvání přírody“, in Róbert Kiss Szemán (ed.): *Otisky střeoevropské krajiny a podnebí v našich kulturách = Imprints of the Central European landscape and climate in our cultures* (Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék)

Haman, Aleš

2009 „Masaryk, Vodák a Šalda o prvních Klostermannových románech“, in Viktor Viktora — Milena Hálková — Pavlína Doležalová (eds.): *V ráji realistickém. Sborník příspěvků ze symposia věnovaného Karlu Klostermannovi a realismu v české literatuře* (Klatovy: Městská knihovna Klatovy), s. 26–30

Horák, Vadim

2005 *Jules Verne v nakladatelství Jos. R. Vilímek* (Praha: Thyrus)

Hořejší, Michal

2022 *Politika lesa* (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy)

Janáčková, Jaroslava

1985 „Klostermann, povídkář“, in táž: *Stoletou alejí. O české próze minulého věku* (Praha: Československý spisovatel), s. 176–183

1998 „Novoromantické kolem Lumíru, Ruchu a Květů“, in Jan Lehár a kol.: *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 293–362

2009 „Beletrista v trojí časové tísní“, in Viktor

Viktora — Milena Hálková — Pavlína Doležalová (eds.): *V ráji realistickém. Sborník příspěvků ze symposia věnovaného Karlu Klostermannovi a realismu v české literatuře* (Klatovy: Městská knihovna Klatovy), s. 31–44

2012a „Klostermannovy začátky v kontextu české literatury“, in táž: *Návraty k české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse* (Praha: Akropolis), s. 118–123

2012b „Časy a nečasy v Klostermannově románě V ráji šumavském“, in táž: *Návraty k české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse* (Praha: Akropolis), s. 174–181

Jedličková, Alice a kol.

2022 *Narativní způsoby v české próze* (Praha: Academia)

Kaiserová, Kristina — Martinovský, Ivan (eds.)

1995 *Karel Klostermann: Dopisy Bettyně = Briefe an Betty*, překlad Gerda Eckelt (Ústí nad Labem: Albis international)

Karásek ze Lvovic, Jiří

1893 „Umění. Literatura. Věda. Karel Klostermann. V ráji šumavském“, *Niva* 3, č. 15, s. 239–240

Klostermann, Karel

1999 *Ze světa lesních samot* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

Máchal, Jan

1930 *O českém románu novodobém* (Praha: Josef Springer)

Maidl, Václav

2008 „O jazykové podvojnosti Karla Klostermanna — a nejen o ní“, in Tamara Pršínová — Libuše Straková: *Karel*

Klostermann (1848–1923). *Soupis díla* (České Budějovice: Jihočeská vědecká knihovna), s. 225–232

Maur, Eduard

2006 *Paměť hor* (Praha: Havran)

Novák, Arne — Novák, Jan Václav

1936–1939 *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny* (Olomouc: Promberger)

Paine, Jonathan

2019 *Selling the Story. Transaction and narrative value in Balzac, Dostoevsky, and Zola* (London: Harvard University Press)

Procházka, Arnošt

1901–1902 „Karel Klostermann. Kam spějí děti“, *Moderní revue* 8, č. 5, s. 301

Regal, Max

1926 *Život a dílo Karla Klostermanna* (Praha: J. R. Vilímek)

Řepková, Marie

1993 „Karel Klostermann“, in Vladimír Forst (ed.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla,*

institute 2/II, K–L (Praha: Academia), s. 729–731

Svoboda, Miroslav et al.

2012 „Disturbance History of an Old-growth Subalpine *Picea abies* Stand in the Bohemian Forest“, Czech Republic, *Journal of Vegetation Science* 22, s. 86–97

Tomášek, Martin

2010 „Výlety do šumavského hvozdu. Obrazy Šumavy v české předklostermannovské próze“, in Karel Stibral — Ondřej Dadejík — Michal Peprník (eds.): *Kauza les: environment jako estetický problém* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 109–133

Vaněk, Václav (ed.)

1999 „Komentář“, in Karel Klostermann: *Ze světa lesních samot* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 259–272

Vodák, Jindřich

1895a „Karel Klostermann. Ze světa lesních samot“, *Niva* 5, č. 7, s. 111–112

1895b „Karel Klostermann. Ze světa lesních samot“, *Literární listy* 16, č. 8, s. 138–140

SEZNAM ILUSTRACÍ

- OBR. 1** Obálka románu *Ze světa lesních samot* (Praha, J. R. Vilímek 1922), fond JVK
- OBR. 2** Reklama z knihy Karla Klostermanna *Mrhy na Blatech* (Praha, J. R. Vilímek, mezi 1910–1926), fond JVK
- OBR. 3** Mapa Klostermannovy Šumavy, autoři M. Hořejší a J. Janíček
- OBR. 4** Karel Liebscher, ilustrace k románu *V ráji šumavském* (Praha, J. R. Vilímek 1893), fond MZK
- OBR. 5** Klostermannův průkaz Klubu českých turistů, MŠS, MKH, fond pozůstalost Karla Klostermanna (nezpracováno)
- OBR. 6** Karel Liebscher, ilustrace k románu *V ráji šumavském* (Praha, J. R. Vilímek, 1893), fond MZK

O AUTORECH

Veronika Faktorová (*1979)

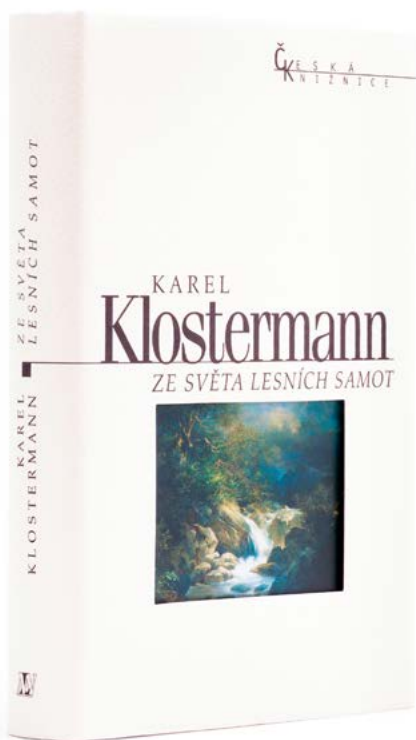
Veronika Faktorová je literární historičkou a vědeckou pracovnící ÚČL AV ČR. Její odborný zájem je soustředěn k diskurzivitě české literatury 19. století, již zkoumá v širších kulturních i areálových souvislostech. Soustavně se věnuje cestopisné literatuře — ve vztahu k ní publikovala odbornou monografii *Mezi poznáním a imaginací* a edice cestopisů Josefa Wünsche, Idy Pfeiffer ad. V poslední době se zabývá environmentálními studii literatury s důrazem na historii přírody a krajiny jako estetického a kulturního konstruktů a analýzou literárních reprezentací míst, jejichž prostřednictvím se daný konstrukt uplatňuje (Krkonoše, Šumava etc.). Na toto téma publikovala práce jak samostatně, tak ve spolupráci s Karlem Stibralem a Michalem Hořejším (s druhým jmenovaným především publikaci *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, 2023).

Michal Hořejší (*1983)

Michal Hořejší absolvoval český jazyk a literaturu na FF UK a doktorské studium tamtéž. Zabývá se kritickou analýzou diskurzu, především distribucí významů a identit jakožto prostředku nabývání a udržování moci. Věnoval se dlouhodobému diskurzu o Národním parku Šumava a roli beletrie Karla Klostermanna v etablování příběhu o zániku staré Šumavy. Mezi lety 2012 a 2020 působil v oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v letech 2017 a 2020 byl redaktorem časopisu *Naše řeč*, v současnosti redaktorem *Deníku Referendum*. Je autorem knih *Politika lesa* (2022) a *Karel Klostermann a zrod Šumavy* (2023, spolu s literární historičkou Veronikou Faktorovou). Nyní především seče louku a chová ovce.

O ČESKÉ KNIŽNICI

Česká knižnice přináší reprezentativní literární díla vzniklá v českých zemích od počátků našeho písemnictví po současnost. Dlouhodobě koncipovaná ediční řada, která začala vycházet v roce 1997 a dnes již přesáhla hranici sto třiceti titulů, usiluje o zpřístupňování odborně připravených, textově spolehlivých a komentovaných vydání. Od roku 2016 edici společně vydávají Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., a nakladatelství Host. Na vydání jednotlivých svazků přispívá Ministerstvo kultury ČR.



Karel Klostermann

Ze světa lesních samot

Ediční příprava a komentář: **Václav Vaněk**

Počet stran: **288**

Vydání: **v České knižnici první**

ISBN **80-7106-284-7**

Rok vydání: **1999**

Impulzem tohoto románu i celého Klostermannova díla nebyla v první řadě touha po individuálním uměleckém sebevyjádření, ale vědomá snaha zachytit genia loci určitého životního i přírodního prostředí — staré Šumavy. Komentář naší edice zachycuje, jaký byl věcný základ Klostermannovy prózy a jak jsou jeho umělecké postupy podřízeny věcnému zachycení historicky rychle mizejícího živlu, v němž má své místo fantazie, pohádka, lidská vytrvalost, statečnost, zločin, tvrdá dřina, drsná příroda i její nevýslovná, obětí hodná krása.